

Nieuwe uitgaven

[RECENSIE]

Gevert H. Nörtemann, *Im Spiegelkabinett der Historie. Der Mythos der Schlacht von Kortrijk und die Erfindung Flanderns im 19. Jahrhundert*, Berlin, Logos Verlag, 2002, 492 pp., ISBN 3-8325-0081-2.

Buitenlandse historici laten zich zelden in met de Belgische geschiedenis. Doen ze het toch, dan gaat hun voorkeur overwegend uit naar een thema uit de middeleeuwen, de Bourgondische of de Habsburgse periode. De Nieuwste Geschiedenis blijft meestal buiten hun blikveld. De *Dissertation* van Gevert Nörtemann die hij in 2002 aan de universiteit van Bielefeld verdedigde, vormt op die regel een hoogst waardevolle uitzondering. Met die studie is hij erin geslaagd enkel diffuse aspecten van de Vlaamse beweging overduidelijk te maken. Daarvoor doorworstelde hij honderden Nederlands- en Franstalige boeken, bronnenpublicaties en tijdschriftartikelen, nam hij vele jaargangen van periodieken door en bezocht hij diverse archiefinstellingen in Vlaanderen. De vele citaten vertaalde hij in keurig Duits. Met het resultaat van zijn inspanningen mag hij zonder betwisting gerekend worden tot de beste kenners van de Vlaamse beweging van de negentiende eeuw.

Zijn doelwit lag hoog. Internationaal nationalismeonderzoek had hem geleerd dat een natie de resultante vormt van een langdurig cultureel proces, dat bepaalde groepen en individuen in bepaalde politieke en sociale omstandigheden, gestalte kunnen geven aan wat er collectief beleefd en herinnerd wordt. Hij deelde hun overtuiging dat bij de 'ontdekking' van die natie de professionele kenners van de geschiedenis, in casu de historici, een belangrijke rol spelen naast de betrokkenen

die participeren onder de vorm van liederen, volksverhalen, festiviteiten en mythen. Vandaar dat hij geïntrigeerd werd door de positie van Vlaanderen en zijdelings ook van België. Het trof hem dat "*Belgien in Rahmen der vielen Europäischen Sonderwege zur modernen Staatlichkeit einen ganz besonderen und interessanten Fall darstellt*". (p. 10) Blijkbaar beantwoordden geen van beide aan de klassieke patronen. Hij meende de verklaring voor dat probleem te vinden in de taalgrens. Hoewel die sinds eeuwen bestond, had die in het verleden in de vorstendommen Vlaanderen, Brabant en Luik geen problemen opgeleverd. Naarmate echter het taalgebruik in België evolueerde, groeiden de taalgebruikers uit elkaar. Vooral aan de Nederlandstalige kant ging men zichzelf steeds explicieter als Vlaams volk en Vlaamse natie definiëren en werd de francofone minderheid die nochtans de culturele en sociale elite uitmaakte, voorgesteld als 'entartet' (verbasterd) en 'unvaterländisch'. Dat proces werd begeleid en gedragen door liederen, toneelstukken en mythen die vrijwel steeds refereerden aan 11 juli 1302, de Slag der Gulden Sporen in Kortrijk. Dat kwam Nörtemann vreemd voor, want niet alleen was na zoveel eeuwen de uitslag van die veldslag helemaal in de vergetelheid geraakt, maar bovendien was het gelijknamige graafschap, dat een heel andere politieke structuur kende, zich over een ander territorium uitstreckte en tweetalig was, in 1794 staatsrechtelijk opgedoekt (*Ein multikulturelles, zumindest zweisprachiges politisches Gebilde*).

Het uitgangspunt voor zijn onderzoek werd dus de "*kollektive Gedächtnis*" die hij beschouwt als de "*Königsweg zur national Genese*" en zijn centrale vraag luidde: "*Wurde die Geschichte von der Schlacht von Kortrijk für die belgische Bevölkerung – oder Teile derselben – im 19. Jahrhundert zu einem Mythos, zu einer 'Nachricht die von den Ahnen kommt' und eine relevante, handlungsleitende Bot-*

schaft für die Lebenden enthält...". Voor die uitwerking van zijn vraagstelling voorzag hij drie stadia: 1. Hoe kwam de mythe in de literatuur tot stand. 2. Hoe verhiel die mythe zich tot de geschiedschrijving. 3. Hoe verliep die 'Inszeniering' via feesten, standbeelden en vieringen. Meteen lichtte hij de hele historiografie van de Vlaamse beweging uit haar traditionele hengsels.

Zijn boek laat zich dus niet lezen als een klassiek historisch exposé, maar veeleer als een systematische afhandeling en contextualisering van een wetenschappelijk concept. Elk deel vormt een afgerond geheel en elk hoofdstuk een onmisbare stapsteen in de redenering. Zo bevat deel I *Die Erfindung des Mythos in der flämischen Literatur. Henri Conscience und der Löwe von Flandern*, drie belangrijke onderdelen: 1. *Der Roman zwischen Geschichte und Epos*; 2. *Text und Kontext: die Situierung des Leeuw van Vlaanderen im literarischen und diskursiven Feld der 1830 Jahre*; en 3. *'Wen von uns hat der Leeuw van Vlaanderen nicht zum Flamen gemacht?'. Die Rezeptions- und Wirkungsgeschichte des Leeuw*. Dat deel beslaat ongeveer 200 bladzijden en bevat een uitzonderlijke schat aan nieuwe informatie en pertinente interpretaties. Een samenvatting hiervan geven is, zonder de auteur grof onrecht aan te doen, zo goed als uitgesloten. Hopelijk kunnen enkele toetsen zijn aanpak illustreren: *"En passant wird von ihm [i.e. Conscience] auch die Grafenfamilie naturalisiert oder flamandisiert: die Mitglieder eines international agierenden Clans werden zu Repräsentanten des flämischen Volkes umstilisiert [Guy de Dampierre, Mathilde de Béthune, Robert de Béthune, Yolanda, Gräfin von Nevers.]. Die Dampierres waren Bestandteil des französischen Adels; ihr Konflikt mit der französischen Krone war rein politischer Natur, bei Conscience wird daraus jedoch ein ethnischer der auf prinzipiellen Unvereinbarkeit der beiden Völker beruht..."* (pp. 67-68)

"Breydel und Deconinck repräsentieren das bürgerliche Flandern, Robrecht van Bethune und Adolf van Nieuwland das adelige. Machteld das weibliche. Die Romanfiguren sind aber nicht nur solche Hegelschen Kristallisationen der Nation, sondern auch die Hegelschen Freiwilligkeit ihrer Partizipation am nationalen Kriege wie auch die des Volkes ist gegeben. Wie die Volkstribunen zu ihrem Grafen, so steht nun auch das Volk zu seinem Führern..." (p. 77). In verband met de Leeuw: *"Verdichtet wird das Ideal der männlichen Kriegerhelden in diesem Symbol des Löwen, das sowohl historisch korrekt das Wappentier der Grafschaft [...] ist; er kommt immer wieder ertönenden Kriegschrei des Flamen vor; er ist der Beiname des Grafen Robrecht; von seinen Klauen leitet sich die Bezeichnung der grafentreuen Fraktion als Klauwaerts ab, die, kampfbereit, eine 'Löwenschar' bilden. Breydel entwickelt im Kampf immer wieder übermenschliche Kräfte und verwandelt sich in einen Löwen, dem nichts widerstehen kann. Flandern insgesamt ist ein 'Löwengrund'. Der Löwe steht gleichermassen für Stadt und Land, für Volk und Dynastie. Er symbolisiert somit Flandern als ganzes..."* (pp. 82-83) Belangrijker nog: terwijl het woord 'Vlaming' vroeger gewoon verwees naar het graafschap en 'Wa(e)ls' naar alle francofonen, misbruikt Conscience die termen zeer bewust. *"Der immer wieder ertönende Schlachtruf 'Vlaanderen den leeuw! Al wat walsch is, valsch is! Slaet al dood' konnte jedenfalls mindestens ebenso gut auf Franzosen wie auf Wallonen gemünzt werden; letztere dürften für das flämische Publikum des 19. Jahrhunderts die primäre Assoziation gewesen sein, die sich mit dem Wort walsch verband. Paradoxaerweise bietet gerade die historisierende Archaik der Sprache des Romans, die direkt aus den Quellen übernommene Terminologie, in diesem Falle ungeahnte Aktualisierungsmöglichkeiten für das Belgien des 19. Jahrhunderts."* (p. 87) In dezelfde orde: *"Gleichzeitig löst er [Conscience]*

nicht im Roman, sondern in dessen Vorwort – die Vokabel vlaming aus ihrem politischen Bezug auf die Grafschaft und gibt ihre neue Bedeutung als Bezeichnung für alle niederlandophonen Belgier.” (p. 201) Tussendoor neemt hij de stellingen van andere historici op de korrel: *“Angesichts dieses Befundes scheint Lode Wils’ These von der belgisch-patriotischen Begeisterung der frühen flämischen Bewegung nicht haltbar zu sein...”.* (p. 117)

De beschrijving van de omstandigheden waarop Hendrik Conscience bruusk overstapte van het schrijven van zeemzoete Franstalige verhalen en gedichten naar zijn *“Leeuw”*, bevat eveneens heel veel nieuwe informatie en inzichten. Wel lijkt me het eindbesluit van de auteur over de betekenis van het literaire kanaal in Antwerpen waarvan Conscience deel uitmaakte, watteveralgemend. *“Als Ergebnis entstand aus dem überwiegend frankophonen Milieu de Antwerpener Freizeitintellektuellen und den von ihnen wahrgenommenen Bedingungen des literarischen Marktes etwas vollkommen Neues: eine flämische Hochkultur als Alternative zum französischen Kulturbetrieb und gleichzeitig das Leitbild eines flämischen Menschen, der das sprachliche Erbe seiner Vorväter hegt und pflegt und sich allen französischen Kultureinflüssen widersetzt.”* (p. 161) Een vergelijkend onderzoek van de opinie in andere steden had de auteur hier een minder radicale uitspraak ingegeven.

In het tweede hoofdstuk confronteert de auteur de mythe die Conscience in het leven heeft geroepen met de toenmalige geschiedschrijving. Aan dat thema werden naar aanleiding van de viering van 700 jaar Gulden-sporenslag recentelijk vernieuwende publicaties en colloquia gewijd. Na een voorstelling van de resultaten van het historische onderzoek tijdens de negentiende eeuw, komt Nörtemann tot de vaststelling dat de verschillende interpretaties van ‘1302’ tot een

vijftal soms tegengestelde versies gereduceerd kunnen worden. *“Der liberale flämigant Julius Sabbe aus Brügge, sein katholischer Mitbürger Adolf Duclos, der Belgicist Henri Pirenne, der Franzose Funck-Brentano sowie schliesslich der Antimythologe Vermeylen.”* Vooral belangrijk acht hij de inbreng van Henri Pirenne. *“‘1302’ war bei ihm kein oder nur sekundär ein Kampf für Graf und Vaterland, sondern in erster Linie Bestandteil des interflandrischen Klassenkampfes. Zweitens hat er ‘1302’ vollkommen in die Belgische Nationalgeschichte integriert und damit die flämische Berufung auf ‘1302’ als unzulässig oder irreführend bezeichnet.”* (p. 297) Wat hem tot de conclusie leidt dat: *“Aus einem fait divers der langen belgischen Geschichte wurde gegen Ende des 19. Jahrhunderts das zentrale Ereignis der älteren Geschichte Belgiens. Ohne den flämischen Sieg von 1302 war die Existenz Belgiens in historischer Perspektive nicht mehr denkbar.”* (p. 305)

Het derde grote deel behandelt: *Die Inszenierung des Mythos in Fest und Denkmal in Brügge und in Flandern (1867-1910)*. De ontwikkelingen die zich in Brugge voordeden naar aanleiding van de oprichting van een standbeeld voor Breidel en De Coninck zijn bekend. In 1867 vatte een ‘Brideibeweging’ het plan op om voor de bekende volkshelden van 1302 een standbeeld op te richten. Op 11 juli 1877 had een viering van 1302 plaats. Na tegenslagen veroorzaakt door een bankroet werd het standbeeld pas op 11 juli 1887 onthuld door de oorspronkelijke initiatiefnemers en vervolgens in augustus door het stadsbestuur. Ook hier weet de auteur uit de vele peripetieën haarscherp de krachtlijnen en -verhoudingen te distilleren. Tussen 1867 en 1874 was de beweging 1. *“Eine Bewegung der Vereine”,* 2. *“die sich keinesfalls als bürgerlich klassifizieren lässt und kaum einer einzigen sozialen Gruppe zuordnen.”* 3. *“Sie war in ihrer Struktur sehr demokratisch verfasst, politisch*

vermutlich eher links angesiedelt." 4. "Das Denkmalprojekt war eine ganz überwiegend lokale Angelegenheit." 5. "Die Bevölkerung inner- und ausserhalb Brügges weigerte sich hartnäckig, umstandlos für das Denkmal zu spenden." 6. "Das Denkmal wurde häufig als eine nationale oder vaterländische Angelegenheit definiert." 7. Die Begeisterung für die Kriegstaten von Breidel en de Coninck hielt sich in sehr engen Grenzen." (p. 341)

In de pers werd de beweging als vaderlandslievend voorgesteld "aber Vaterland, Volk und Nationalität waren hier immer engstens an die Begriffe Flandern und flämisch gekuppelt". (p. 369) Dat verklaart trouwens waarom de tweede onthulling in het bijzijn van de koning en verschillende ministers een heel ander karakter droeg. De koning maakte, tot groot ongenoegen van de initiatiefnemers van het standbeeld, van de gelegenheid gebruik om een pleitrede te houden voor een wijziging van het lotelingensysteem.

Onder impuls van de Brugse viering werd achteraf in meerdere West-Vlaamse steden en gemeenten 11 juli herdacht. Telkens kreeg hierbij het katholieke interpretatiemodel de bovenhand. Dat voorbeeld werd in andere provincies veel langzamer nagevolgd.

Op zijn vraag uit de aanhef kon de auteur dan ook positief antwoorden. Zijn vertoog toont onweerlegbaar aan dat de mythe van de slag van Kortrijk en vooral het *Voorwoord* van de *Leeuw van Vlaenderen* een totaal nieuwe inhoud bracht, met name de idee van het bestaan van een Vlaams volk binnen de Belgische staat. Het verscheen in een andere maatschappelijke en historische context dan de 'lieux de mémoire' van Pierre Nora in die zin dat er nog geen sprake was van een natie. Die mythe werd ook niet van bovenop opgelegd, getuige de eerste *Inszenierung* in Brugge. Hij schiep onder zijn vele verschijningsvormen als roman, lied, gedicht, vlag en standbeeld een verleden voor dat Vlaams volk. De logica

van die Vlaamse identiteitsconstructie was een culturele en een etno-nationalistische in die zin dat ze uitsluitend op de taal betrekking hadden. Ondanks haar voortijdig ontstaan bleef zij decennialang in staat om massa's te bezielen.

[Romain Van Eenoo]